

Over ‘Finanzgenie’ Wagner en waarom deze niet naar Rotterdam kwam! - Deel 1

Wendelin Weißheimer (hoofddektst)

Leo Cornelissen (vertaling, woord vooraf, nabeschouwingen, noten) [1]

Wendelin Weißheimer 1838 - 1910

We mogen in Nederland dan binnenkort wel onze 160-jarige Wagnertraditie herdenken, het is teleurstellend dat Richard Wagner hier nimmer een van zijn werken heeft gedirigeerd en zelfs nooit in ons land is geweest. In 1863 was er sprake van dat hij in Rotterdam zijn *Lohengrin* zou komen dirigeren, maar dat ging toch niet door. De redenen daarvoor en de gang van zaken daaromtrent schilderde componist en Wagnervriend Wendelin Weißheimer (1838-1910) in zijn "*Erlebnisse mit Richard Wagner, Franz Liszt und vielen anderen Zeitgenossen nebst deren Briefen*" uit 1898. [2]

Woord vooraf

De periode van begin 1861 tot begin 1864 was waarschijnlijk de heftigste in het leven van de toen circa 50-jarige Wagner. Een tijd van grote triomfen en zeer diepe dalen. In deze jaren verbleef hij herhaaldelijk en geruime tijd in Wenen, o.m. voor het geven van concerten en vanwege de repetities voor de geplande eerste opvoering van zijn *Tristan und Isolde*. Ter

voorbereiding daarvan waren daar als repetitor, hulpdirigent en voor het uitschrijven van orkestpartijen ook Peter Cornelius, Johannes Brahms en de twintigers Carl Tausig en Wendelin Weißheimer. Vooral met de wispelturige en incompetente Weense zangers waren er steeds problemen. Anderzijds stokte de voortgang door Wagners veelvuldige afwezigheid om in andere steden te dirigeren en daarmee inkomen te verwerven.

Begin 1863 zegde de eigenaar van zijn comfortabele woning in Biebrich aan de Rijn, nabij Wiesbaden, Wagner de huur op. Daarop wilde hij zich definitief in Wenen vestigen. Ondanks zeer veel repetities werd de premièredatum van de *Tristan* herhaaldelijk verschoven en werd deze uiteindelijk van het repertoire gehaald.

Zijn concertreizen brachten Wagner ongekende bejubeling en ruime pecunia maar Wagner eigen leefde hij op te grote voet, voerde hij een te kostbare huishouding en verschaftte hij zich een te luxueuze woninginrichting. Daardoor was deze periode er ook een van constant geldgebrek en grote schulden. Zijn vriend Weißheimer spande zich in deze tijd enorm in om Wagner via bemiddeling aan concerten met dirigeeropdrachten en daarmee aan inkomsten te helpen.

Zo deed hij een beroep op Hermann Levi, zijn studiegenoot uit Leipzig, die kapelmeester was van de Hoogduitse Opera in Rotterdam, om Wagner uit te nodigen ook daar te komen dirigeren. In feite was dit nauwelijks een rimpeling in diens turbulente leven. Ten tijde van de hier beschreven gebeurtenissen was Weißheimer 25, Levi 23 en Von Bülow 33 jaar. Om de gang van zaken rond het toenmalige Rotterdamse bod in het juiste perspectief te zien, is een nadere schildering van Wagners leven in die jaren verhelderend. Weißheimers boek biedt dat.

Hier volgt een uitgebreid, zich in 1863 afspelend fragment daaruit, over ‘Finanzgenie’ Wagner en “die Hollandreise”.

Aanvang tekstfragment van Wendelin Weißheimer:

[...] “Dat de opvoering van zijn “Schmerzskind”, zoals hij de ‘Tristan’ noemde, ook in januari [1863] niet bereikt kon worden, was voor Wagner een bron van pijnlijke zorgen en schaamte, waar er nu ook weer financiële bijkwamen. [3] Hij zat al twee maanden in een hotel, hoopte steeds op het Tristanhonorarium dat hem na de eerste opvoering uitbetaald moest worden, maar dat kwam, en kwam maar niet. Toen werd de herbergier bezorgd en stuurde rekening na rekening. Het gevorderde bedrag was echt aanzienlijk omdat behalve de verblijfkosten ook nog de tamelijk uitgebreide en prachtige diners te betalen waren die Wagner na de concerten voor de belangrijkste medewerkers en vrienden had georganiseerd. Het was daarom uiterst pijnlijk als Wagner niet kon betalen.

Toen op een avond Tausig en ik bij hem waren, jammerde en klaagde hij over zijn ellendige situatie. Wij hoorden hem lijdzaam aan en zaten bedrukt op de sofa, terwijl hij nerveus heen en weer liep.

Plotseling bleef hij staan en zei: “*Stop, nu heb ik het wat mij ontbreekt en wat ik nodig heb*”, liep naar de deur en schelde energiek. Tausig voegde mij toe “*Wat is ie van plan? Hij ziet eruit als Wotan, die eindelijk tot een groot besluit is gekomen!*” Langzaam en aarzelend kwam de kelner eindelijk tevoorschijn, deze lieden merken immers snel hoe de wind waait, en was niet minder verbaasd als wij beiden, toen Wagner beval: “*Brengt u direct twee flessen champagne op ijs!*” “*Um Gottes willen – in dieser Lage*” riepen wij, toen de kelner weer weg was. Hij hield echter een uitvoerig betoog over de onontbeerlijkheid van champagne, juist in wanhopige situaties: alleen dit kon de ellendigheid wegnemen. Toen het kostelijk-dure sap op tafel kwam durfden wij er nauwelijks van te drinken; meermalen moest hij ons daartoe aansporen. De champagne wilde die avond gewoon niet smaken, ondanks de voortreffelijke kwaliteit ervan en ondanks Wagners uitroep: “*Trinkt nur mit, wir sind die Sieger, und unser ist die Welt!*” In de omgang met Wagner volgde verrassing op verrassing. Toen ik de volgende morgen zijn kamer binnen kwam, toonde hij me 1000 gulden, die de keizerin, weliswaar op verzoek van Dr. Standhartner [4], gestuurd had! En nog steeds jammerde hij “*Ik arme, geplaagde man!*”, waarop ik opmerkte “*Tja, vertelt u me dan eens bij welke andere sterveling in zulke nood, plotseling 1000 gulden het huis binnenvliegen?!*” Daarop hield het gejammer op en concentreerde hij zich weer op concerten, die hij voortaan gegarandeerd wilde hebben.

Richard Wagner in 1863. Studio-opname Ateliers Steinberg St. Petersburg

In ieder geval was het niet bevorderlijk voor de geplande Tristanopvoering dat Wagner in februari naar Praag ging om geld te verdienen. Voor een te dirigeren concert waren hem 1000 gulden netto (zonder kostenafrek) gegarandeerd en een tweede onder dezelfde voorwaarden in het vooruitzicht gesteld.

Na acht dagen kwam hij terug en deze keer bracht hij niet alleen lauwerkransen, maar ook daadwerkelijk geld mee. Ik was in Wenen gebleven omdat tijdens zijn afwezigheid de Tristanrepetities geen onderbreking konden lijden. Die opvoering zou nu zeker tot stand zijn gekomen, maar toen ontving hij een zo verlokkelijk verzoek uit St. Petersburg, dat hij niet kon afslaan. Het ‘Philharmonisch Gezelschap’ garandeerde hem voor twee concerten 8000 zilveren roebels! [...]

Op 20 februari zou Wagner vertrekken; begin maart hoopte hij dan weer in Wenen terug te zijn voor de ‘Tristan’. In de laatste dagen voor zijn vertrek schreef hij voor de bij Weber in Leipzig te verschijnen “Nibelungenring” nog een voorwoord. Het slot daarvan, dat voor hem zo belangrijk zou

worden, is mij in herinnering gebleven. Nadat hij omstandig uiteenzet dat onder de huidige heersende theateromstandigheden de opvoering van de ‘Nibelungen’ een absolute onmogelijkheid, zelfs een dwaasheid zou zijn, sloot hij af met de aanwijzing dat alleen een vorst, een koning zou deze daad kunnen volbrengen. [5] Een jaar later [april 1864] stierf koning Max van Beieren en werd opgevolgd door zijn jonge schwärmerische zoon.

Deze jonge monarch nam nu kennis van dit voorwoord en zei “ik wil deze koning zijn”.

Wunderbare Zufälligkeiten dieser Welt!

Economisch was hij nu in de volgende situatie: uit Praag had hij 1100 gulden en een zilveren lauwerkrans met een waarde van minstens 200 gulden, meegebracht. Bovendien stonden aanzienlijke inkomsten in het vaste vooruitzicht uit Petersburg en Pest, waar hem ook concerten met een gegarandeerde opbrengst aangeboden werden. Evenzo ook nog uit Praag waar na zijn terugkeer uit Petersburg een tweede concert gepland werd omdat het eerste zo’n kolossaal enthousiasme teweeg had gebracht. [...] Door deze concerten zou aldus zo’n groot geldbedrag ontstaan dat het Wagner de voltooiing van de ‘Meistersinger’ onder alle omstandigheden mogelijk zou maken. Temeer omdat hij na de Weense Tristanopvoering aanspraak kon maken op een honorarium van 2000 gulden en ik ook wegens een concert in deze zin geschreven had naar Löwenberg [6], waar hij na terugkeer uit Petersburg zeer goed aan het vorstelijk hof kon concineren.

De 20-jarige koning Ludwig II in groot ceremonieel tenue met koningsmantel in 1865

Vol verwachting vertrok hij aldus op 12 februari. Begin maart wilde hij absoluut weer terug zijn voor de ‘Tristan’ die bij voortgezette repetities beslist die maand uit moest komen. Voor mei was dan de ‘Tristan’ in Praag gepland. [...] Nauwelijks was Wagner weg of de repetities stopten en op een dag in maart kreeg ik het bericht dat de opera definitief van het repertoire was afgevoerd! Daar had ik me weer eens tevergeefs voor uitgesloofd! [...]

Omdat het verblijf van Wagner in Petersburg zich ten gevolge van zijn immense succes steeds verder uitbreidde en zijn ‘Tristan’ in het Kärntnertheater bestendig sliep, besloot ik medio maart Wenen te verlaten.

[...] Steeds berichtten de kranten nog over Wagners immense artistieke en financiële succes in Rusland.

Of hij daar nog was of eindelijk al terug in Wenen, wist ik niet, totdat ik onderstaande brief van juffrouw Mathilde Maier [7] ontving:

Lieber Herr Weißheimer!

Mainz, 17 mei 1863

Allereerst mijn hartelijke dank voor uw brief die mij zo’n vrolijk bericht bracht! ¹ [...]

Mijn verzoek aan u heeft, zoals u makkelijk zal raden, betrekking op onze vereerde vriend, die als u wel zult weten, zijn plan om zich blijvend aan de Rijn te vestigen heeft opgegeven en in een landhuis van een Baron v. Rochow in Penzing bij Wenen [8] een blijvend onderkomen heeft gevonden. Vrijdag 22 mei is nu zijn verjaardag, waarvoor hij ons vorig jaar uitnodigde en die hij toen zo levenslustig met ons beleefde. U begrijpt dus mijn wens deze dag dit jaar niet zonder vriendelijke herinnering daaraan te willen laten voorbijgaan. Ik zou derhalve graag willen dat hij net als toen enige mooie bloeiende rozen van ons krijgt!

Maar hoe dat te doen? Ik ken niemand in Wenen. Heeft u daar niet ergens een vriend die u hierover kan schrijven en hem vragen op de betreffende dag, dus aanstaande vrijdag ², zo’n zes mooie rozen, natuurlijk bloeiend, bij Wagner te bezorgen? [...]

¹ Waarschijnlijk berichtte ik haar op verzoek van Wagner over diens successen in Wenen. (W.W.)

² Hoe bezorgd! Ik meen aan vriend Cornelius geschreven te hebben, die vast en zeker haar wens vervuld heeft. (W.W.)

*Nu adieu en tot spoedig weerzien! Vriendelijke groeten aan u en uw huis!
Mathilde Maier.*

Het voor 5 jaar gehuurde landhuis in Penzing-Wenen dat Wagner zeer luxueus herinrichtte en stoffeerde.

[...] Ook de volgende brief van Schindelmeisser [9] meldde mij nieuws over Wagner:

Lieber Weißheimer,

Darmstadt, 18 juni 1863.

[...] Zo'n acht dagen geleden kreeg ik een brief van Richard Wagner waarin hij me aankondigt van plan te zijn begin september een grote muzikale opvoering van zijn composities in ons theater te houden en mij de opdracht geeft ervoor te zorgen dat hij:

1. door de groothertog daartoe wordt uitgenodigd,
2. zonder kosten, de volledige inkomsten van de tegen verhoogde prijzen plaatsvindende voorstelling krijgt! Alles ad majorem Dei gloriam!! Bescheidenheid is een schone zaak!

Al u hier naartoe komt, spreken we daar verder over. Intussen heb ik hem geantwoord dat niemand van de personen, die we ter bemiddeling nodig hebben, in Darmstadt aanwezig is en ik me daarom beperken moet hem voorlopig slechts de ontvangst van zijn brief te bevestigen en er later op zal terugkomen. [...]

Uw trouw toegedane Schindelmeisser.

Eindelijk grijpt Wagner zelf de pen om me een 'korte' brief te schrijven die echter de langste van alle werd en die belangrijke bekentenissen bevat:

*Mein lieber Wendelin!
1863*

Penzing bij Wenen, 10 juli

Beter eenmaal kort dan lang helemaal niet!

Alsnog hartelijk dank voor uw lieve verjaardagsbrief. Veel geluk en innige belangstelling voor uw werk: dat alles mag lukken! Dat is niet weinig!

Bij mij is er iets heel eigenaardigs aan de hand: het wil niet meer lukken! Mijn vijftigste verjaardag, die ik in volledige afzondering, eenzaam, zonder ook maar een mij vertrouwde ziel doorbracht, heeft op mij grote indruk gemaakt. Dit met als gevolg een treurig, beslissend keerpunt van mijn levensmoed. Het gaat niet meer en ik voel me te vreemd in deze wereld, waarin ik me in alles, in kunst en leven, wil en gemoed, volledig geremd voel. Ik heb geen lucht meer, de ontsteltenis en de erkenning van de machteloosheid van de enkeling zijn te groot en beslissend. U zal dat op uw leeftijd niet helemaal kunnen begrijpen. Voor mij geldt eenvoudigweg de uitdrukking 'van het leven genoeg te hebben' [das Leben satt haben]. Mij ontbreekt het aan alles om menselijk te kunnen leven.

Zo zeer ik behoefte aan rust heb, zo beangstigt mij ook weer de gehele uitzichtloosheid van mijn eigenlijke theatervoorname. Ik zal, om deze angst enigermate kwijt te raken en werkelijk zelf te proberen of dit soort beroering me weer wat hoop in het leven kan bieden, af en toe naar soortgelijke concertuitvoeringen gaan als de inwoners van Wenen.

Nu ik ook niet meer zo snel Rusland zou willen bezoeken, raken mijn besparingen daarvandaan uiteindelijk uitgeput (na bestelling van de volledige inrichting van een huis en andere zware verliezen).

Omdat dat mij ook weer zorgen voor de toekomst bezorgt, heb ik hiervoor plaatsen waar ik goede orkesten en mij welwillende mensen vind, op het oog.

Zo heb ik me dan ook tot Schindelmeisser in Darmstadt gewend. Hij zou via Dalwigk [10] de groothertog moeten zien te bewegen om zijn muzikale instituten in te willen zetten voor een grote opvoering, vergelijkbaar met die in Wenen en de opbrengst, tegen verhoogde prijzen, mij ter beschikking te stellen. Circa begin september. Als de groothertog op deze manier grootmoedig zou handelen zou dit zowel mij als hem eren en zou het voor andere vorsten als een goed voorbeeld kunnen gelden.

Schindelmeisser antwoordde mij zojuist, dat zowel de ene als de andere momenteel niet aanwezig zijn, maar we hebben immers nog de tijd en hij zal als het zover is, overeenkomstig mijn wens, de zaak aan de orde stellen.

Wanneer het u niet te veel is, zoekt u dan eens Schindelmeisser op en bewerk hem (...heizen Sie ihm ein). Ik ben bereid mij zelf tot Dalwigk of ook tot de groothertog te wenden, zodra mij dit als wenselijk te verstaan wordt gegeven.

Ik verzoek u, laat overigens ook weer spoedig iets van u horen. Ik leef hier volledig afgezonderd en ik ben er nog niet toe kunnen komen om me om de 'Tristan' te bekommeren!

Tot nu toe heb ik weer aan de 'Meistersinger' geïnstrumenteerd. Maar het gaat zeer langzaam. Ik moet bekennen de overvloedige bron van inspiratie en levensmoed, waar zulke werklust uit voortvloeien moet,

is bij me opgedroogd. Ik weet ook niet waar ik het vandaan moet halen met het oog op de erbarmelijke toestand van de theaters. [11] In dit opzicht zou het vlottrekken van de 'Tristan' mij zeer verkwikt hebben. Wanneer het in Darmstadt tot iets komt dan beloof ik toch nog het 'Schusterlied' (daar dan dus voor de eerste keer), misschien ook het "Wacht auf!" koor en zo meer. Wellicht geeft mij dit weer lucht. Momenteel sta ik er ellendig voor.

Nu, hartelijke groet aan je voortreffelijke pappa en je goede moeder, doe ook mijn groeten aan je broers en zusters. Met grote ontroering herinner ik me steeds uw bekommernis met mij en om mij in Wenen!

Steeds van harte de uwe,

Rich. Wagner.

Deze brief is voor de Wagnergeschiedenis van grote betekenis want hij documenteert dat Wagner destijds genoeg van het leven had, dat hem de ware levensvreugde ontbrak. [12]

De weelderige bron van inspiratie en levensmoed was uitgeput en daarom viel aan een voltooiing van zelfs de 'Meistersinger' nauwelijks nog te denken als niet het volgende jaar hem het reddende wonder overkwam, dat hem plotseling van alle aardse zorgen verlostte. [13] Het bracht hem in levensomstandigheden die geen kunstenaar voor hem en ook na hem, ten deel zijn gevallen.

En wat kwam dit unieke wonder op het juiste moment!

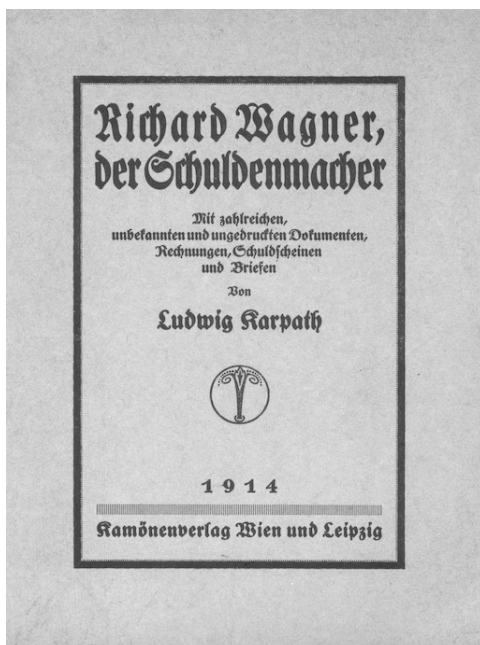
Privéhulp was voor hem absoluut ontoereikend. Zelfs dat wat hij door concerten bij elkaar kon

brengen, was slechts voor het ogenblik voldoende. Er zou dus een Croesus moeten komen die zijn schatkamer voor hem opende. Waar zou die echter vandaan moeten komen? – Uit de hemel! – Nauwelijks van een grote kunstreis teruggekeerd, die hem een geldsom opbracht, waarvan ieder ander enige jaren zonder zorgen zou kunnen leven en werken, wil hij weer in Darmstadt concerten, dat wil zeggen, geld verdienen.

Direct na ontvangst van de brief van Schindelmeisser bekwam mij de angst dat die laatste grote inkomsten in plaats van na jaren, eigenlijk al na een paar maanden uitgeput zouden zijn. Nu werd die angst bewaarheid omdat hij die zelf bevestigde.

Wat had in de herfst Hans van Bülow me onder meer geschreven? "Ongelooflijk overigens, wat in veertien dagen aan "geld" geconsumeerd kan worden!" En zelfs nu!

Wederom spreekt hij van de volledige inrichting van een huis! Nou - het landhuis van Baron v. Rochow in Penzing³ zal wel niet geheel leeg gestaan hebben en zou zeker niet zoveel geld hoeven kosten om het op het vereiste niveau te brengen.

Richard Wagner der Schuldenmacher

³ Vergelijk de brief van Mathilde Maier die mij hierover als eerste berichtte. Nog over veel meer zou de genoemde dame beslist uitsluitel kunnen geven als ze ertoe zou besluiten haar Wagnerbrieven te publiceren. Naar men mij in Mainz zei, heeft zij er niet minder dan wel anderhalf honderd van hem ontvangen. (W.W.)

Het vermoeiende feit stond dus vast: Wagner was weer een “Finanzgenie” in het uitgeven geweest. Nu zou plotseling in Darmstadt hemel en hel: Groothertog en Dalwigk! in actie moeten komen, en ik zou Schindeldeisser moeten “einheizen”, die hem niet meteen in volle vaart tegemoetkwam. (Die had op dit terrein immers ook zijn ervaringen gehad, zoals in nog grotere mate ook Liszt, die allang bij zulke zaken geen antwoord meer gaf want hij wist maar al te goed dat Wagner in financiële aangelegenheden eenvoudigweg niet te helpen was.)

Na ontvangst van de brief van 10 juli trok ik (mijnerzijds natuurlijk in volle vaart) naar Darmstadt om Schindeldeisser de verlangde tekstboeken te geven en zo mogelijk de zaak Wagner ter sprake te brengen.

De Rotterdamse Schouwburg aan de Coolsingel van 1774 tot 1884

Terwijl aan het afdwingen van diens voorwaarden niet te denken viel, werd toch afgesproken dat directeur Tescher van het hoftheater bereid was de groothertog Wagners verzoek positief aan te bevelen, in het geval Wagner met de garantie van een bepaalde geldsom, zich met de helft van de netto-opbrengst tevreden zou willen stellen. Ik deelde Wagner dit voorstel mee, met het verzoek de heer Tescher te schrijven als hij het er mee eens zou zijn.

Tegelijk bood ik me aan, in deze zin in Rotterdam te willen bemiddelen, waar mijn vriend Hermann Levi [14] als kapelmeester werkte, door wiens invloed een soortgelijk concertgebeuren makkelijk tot stand zou kunnen komen. Tot slot deelde ik hem nog mede dat theaterdirecteur Wirsing het voorspel van mijn nieuwe opera met de titel “Deutschlands Erhebung” ter gelegenheid van de vijftigjarige herdenking van de slag bij Leipzig daar tot uitvoering wilde brengen. Schindeldeisser was niet alleen het tekstboek van “Theodor Körner” buitengewoon bevallen, maar niet minder ook mijn muziek die ik hem, voor zover die gereed was, op de piano voorspeelde. Hij verheugde zich dat de opera al in Leipzig uitgevoerd zou worden en zag de komende uitvoering van het voorspel van het werk met interesse tegemoet.

Op mijn verschillende voorstellen en andere mededelingen duurde het even voordat Wagner antwoordde. Hij was net in Pest om daar triomfen te vieren en een goede opbrengst te krijgen. Daarna schreef hij me in Leipzig, waar ik intussen naar toe was gereisd:

*Liebster Wendelin!
Glückauf zu Leipzig!*

Penzing bei Wenen, 2 augustus 1863

Zojuist uit Pest teruggekeerd, vind ik uw vriendelijke, goede brief. Ik zeg u dank voor uw mededelingen betreffende Darmstadt: zojuist schreef ik daarover aan de heer Tescher in de door u aan mij gevraagde zin.

Uw verwijzing naar Rotterdam is me zeer aangenaam. Ik verzoek u ogenblikkelijk aan uw vriend, de kapelmeester daar te schrijven en ik autoriseer u via hem het theatercomité aldaar namens mij het voorstel te doen mij voor een concertuitvoering in grote stijl (zoals in Wenen) naar Rotterdam te beroepen.

Voor mij is elk tijdstip goed, al zou komende september mij het allerliefst zijn. Meest nobel zou het zijn als de liefhebbers van mijn muziek daar zouden samenkomen, alles zouden arrangeren (zoals in Praag gebeurde) en mij, na enkel aftrek van de kosten, de volle opbrengst ter beschikking zouden stellen.

Zou het zonder de theaterdirectie niet gaan, en ik daardoor met ongeveer de helft van de opbrengst genoegen moeten nemen dan zou deze gegarandeerd toch ten minste hoog genoeg moeten zijn dat de hele onderneming voor mij de moeite waard blijft. Zonder 1000 Gulden netto-opbrengst is de zaak voor mij niet aanvaardbaar; ik ben echter bereid om twee concerten te geven (in Pest had ik hetzelfde concert driemaal kunnen geven). Kijk lieve vriend, wat u voor elkaar kan krijgen.

Sinds de verschrikkelijke catastrofe met Schott vorige herfst⁴ en me mijn ongelooflijk hulpeloze en verlaten situatie van toen realiserende, is er een toenemende angst over me gekomen die mij, dat voel ik, geen rust tot hervatting van mijn werkzaamheden toelaat, alvorens ik niet op een of andere manier mijn leven enigermate gezekeerd heb. Daar heb ik nu de basis voor gekregen door een vaste huisvesting en een degelijke woninginrichting.

Ik moet nu eerst zien hoe ik ook voor mijn toekomstig bestaan verder kan zorgen omdat ik, naar mijn vaste overtuiging, voor mijn nieuwe werken van de theaters geheel moet afzien. [15] Nadat ik vijftig jaar geworden ben, moet ik weten waarvan ik zal leven. Het ongelooflijke succes dat ik zojuist in Pest weer had, toont me de weg waarlangs ik, zij het ook met grote opofferingen, iets aan mijn toekomst kan doen.

De eenvoudige aankondiging van de eerste opvoering van de Lohengrin in ons land in de Nieuwe Rotterdamse Courant van 19 nov. 1862

De wereld begrijpt alleen de virtuozen en betaalt hen. Met mijn beperkt aantal composities aan het hoofd van een orkest, kom ik als een van hen naar voren en in deze kwaliteit moet ik dan nu – zu höchster Zeit – voor mijzelf zorgen. Aldus – maakt u Rotterdam in orde! Het spreekt voor zich dat ik dan de Rotterdamse kapelmeestervacature voor u in orde zal brengen.⁵

Hartelijke groet aan Rosalie!
Ihr Richard Wagner.

Tot zover het eerste deel van Wendelin Weißheimers relaas.

Het vervolg en twee uitgebreide nabeschouwingen komen in een volgende Wagner Kroniek aan de orde.

⁴ Toen uitgever Schott in Bad Kissingen verbleef en Wagner hem daar niet te spreken kon krijgen en hij daardoor de toenmalige onaangename reis vanaf Biebrich tevergeefs heen ten terug moest maken (o.a. postkoets van Schweinfurt naar Kissingen). (W.W.)

⁵ Levi was namelijk met ingang van het nieuwe jaar geëngageerd als kapelmeester aan het hof van Karlsruhe, waardoor de post van kapelmeester in Rotterdam vrijkwam. (W.W.) [16]

Noten:

- 1) *Toelichting bij de tekst*: De eerste helft van dit artikel is de vertaling van pag. 231 t/m 256, incl. voetnoten, van W. Weißheimers boek. Alle teksten tussen () zijn vertaalde originele teksten. Op enkele plaatsen is om empathische redenen de oorspronkelijke Duitse tekst gehandhaafd of tussen () extra bijgevoegd. Teksten tussen [] zijn toevoegingen van de vertaler; [...] geeft aan dat hier tekst is vervallen i.v.m. de lengte of als die minder relevant was voor dit artikel.

De vertaling en aanvullende teksten (woord vooraf, nabeschouwingen en noten) zijn van L. Cornelissen.

De geciteerde citaten in de Nabeschouwingen en deze Noten, afkomstig uit: Eckart Kröpling: "*Richard Wagner-Chronik*",

J. B. Metzler Verlag, Stuttgart, 2016, zijn aangeduid als [EK, pag.nr].

- 2) *Wendelin Weissheimer* (Osthofen/Elzas 1838 – Neurenberg 1910) "*Erlebnisse mit Richard Wagner, Franz Liszt und vielen anderen Zeitgenossen nebst deren Briefen*", *Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, Leipzig, 1898, Dritte Auflage*.

Weissheimer was een begaafde Duitse dirigent, componist en muziekessayist. Studeerde aan het conservatorium van Leipzig en bij Franz Liszt in Weimar, die hem in 1858 in Zürich aan Wagner voorstelde. Al met 22 jaar publiceerde hij een 15-delige muzikale analyse van *Tristan und Isolde* in het *Neue Zeitschrift für Musik*. Hij was kapelmeester van vele Duitse orkesten. Sedert 1861 nauw bevriend met Wagner. Na een aanvankelijk zeer vertrouwde relatie (zie de Wagnerbrief van 10.07.1863) bekoelde die toen Weissheimer in toenemende mate aandacht schonk aan zijn eigen composities. In 1868 ontstond een grote breuk toen Wagner Weissheimers eerste opera *Theodor Körner* min of meer boycotte.

- 3) *Uitstel van de Tristan in Wenen* De voorbereidingen voor deze eerste uitvoering sleepten zich met onderbrekingen al voort sedert augustus 1861. Heinrich Esser, kapelmeester van de hofopera en verantwoordelijk voor de instudering, stopte na 77 repetities alle voorbereidingen uiteindelijk in voorjaar 1863: "*Wagners Tristan lastet wie ein Alp auf meinem Herzen. Wir können mit ihm nicht leben und nicht sterben*". [EK, p.327]
- 4) *Dr. Josef Standhartner* (1818-1892) Deze aan het Allgemeine Krankenhaus verbonden arts was tevens een centrale figuur in het Weense muziekleven van de 2^e helft van de 19^e eeuw. Lijfarts van keizerin Elisabeth. Sedert 1861 nauw met Wagner bevriend, verleende hem meermalen onderdak en adviseerde hem op medisch gebied. Wagner begon een intieme relatie met diens aantrekkelijke nicht Seraphina Mauro, het 'Seraphinenpüppchen'.
- 5) *Voorwoord bij de uitgave van het gedicht van het Bühnenfestspiel Der Ring des Nibelungen* Zie Richard Wagner: *Geschriften over eigen werk*, vert. Philip Westbroek, Uitg. IJzer, Utrecht 2015, pag. 285. De tekst had Wagner feitelijk al in december 1862 geschreven; vermoedelijk heeft hij de week voor zijn vertrek naar Rusland nog de laatste aanpassingen aangebracht.
- 6) *Vorstelijk hof Löwenberg*. Verwijzing naar de destijds beroemde hofconcerten in Löwenberg" (Silezië) van muziekliefhebber en Lisztvriend Friedrich Wilhelm Fürst von Hohenzollern-Hechingen. In december 1863 zal Wagner daar, door bemiddeling van Porges, zowel eigen werk, als Beethovens 5^e symfonie dirigeren. Opbrengst 1400 Taler (ca. 2000 gulden).
- 7) *Mathilde Maier*: (1833 – 1910). Wagner ontmoette deze 29-jarige attractieve jonge vrouw bij uitgever Franz Schott in Mainz. Wagner wenste haar als hoofd van zijn huishouding en poogde meermalen een intieme relatie met haar te beginnen. Dat wees ze telkens af en hield afstand, maar beiden bleven wel nauw bevriend. Zij gold als voorbeeld voor Eva Pagner in de Meistersinger.
- 8) *Landhuis van een Baron v. Rochow in Penzing*: Wagner huurde voor 5 jaar een hele etage (zes kamers plus nevenruimten) van een villa-achtig landhuis van Baron Anton Rachovin von Rosenstern in Penzing (buitenwijk van Wenen, vlakbij de slottuin van paleis Schönbrunn), dat hij dus zeer luxueus herinrichtte en stoffeerde. Jaarhuur 1200 gulden.
- 9) *Louis Schindelmeisser* (1811–1864). Gedegen kapelmeester en veelzijdig componist. Zijn opera's zijn thans nagenoeg vergeten. Jeugdvriend van Wagner uit Leipzig. Van 1843-1852 verstoorde relatie vanwege zijn negatieve recensie van *Rienzi* en zijn mededinging naar de post van hofkapelmeester in Dresden, die ook Wagner ambieerde (en kreeg). De relatie vernieuwde later, maar bleef overwegend musicologisch-zakelijk en niet persoonlijk van aard. Fanatiek voorvechter van Wagners muziek, al in diens vroege jaren. Dirigeerde in Wiesbaden en Darmstadt de eerste Wagner-opvoeringen. Als kapelmeester van vele operahuizen van grote betekenis geweest voor Wagner. Ook hij maakte Wagner in 1858 attent op de begaafde Weißheimer. Ten tijde van de correspondentie in dit artikel had hij de leiding van de opera in Darmstadt.
- 10) *Dalwigk*: Reinhard Carl von Dalwigk zu Lichtenfels (1802-1880), 1850-1871 Minister-president en Minister van Buitenlandse zaken van het groothertogdom Hessen-Darmstadt. Verzette zich sterk tegen de Duitse eenwording onder leiding van Bismarck.

- 11) *De erbarmelijke toestand van de theaters*: Het was Wagner intussen duidelijk geworden dat de opvoering van zijn *Ring des Nibelungen* voor de toenmalige theaters niet realiseerbaar was. Dat was mede de reden dat hij 30 oktober 1861 uitgever Schott meldde dat hij zijn Ringproject voorlopig stil legde en met de lichtere, minder eisen stellende *Meistersinger* wilde doorgaan.
- 12) *Genoeg van het leven*: Deze jaren ontwikkelde Wagner veelvuldig depressieve gevoelens. Daar getuigen veel meer brieven van. Treffend is Wagners theatraal woordgebruik waarin toch een echo van Wotan 2^e acte *Walküre* is terug te lezen.
- 13) *Hem plotseling van alle aardse zorgen verlost*: Op 4 mei 1864 werd de totaal niets vermoedende Wagner voor het eerst ontvangen door koning Ludwig II, die hem de jaren daarna financieel vorstelijk bleef ondersteunen.
- 14) *Hermann Levi*: (1839-1900), Duits dirigent. Zoon van een rabbi. Volgde het conservatorium in Leipzig. Eerste dirigentschappen in Saarbrücken en Mannheim, Daarna van 1862-1864 kapelmeester van de Hoogduitsche Opera Rotterdam. Voerde daar de eerste *Lohengrin* in Nederland op. Na Rotterdam volgden Karlsruhe en de hofopera van Ludwig II in München. Ondanks jarenlange antisemitische vernederingen in Bayreuth, bleef hij een bewonderaar van Wagner en was hij daar vanaf de eerste *Parsifal*-opvoeringen in 1882, tot 1894 de vaste dirigent.
- 15) *Van de theaters geheel moet afzien*: Zie hiervoor noot 11 en het Nawoord.
- 16) *De Rotterdamse kapelmeesterpositie*: ging niet naar Weißheimer, maar naar Louis Saar. Of Wagner zich heeft ingespannen voor Weißheimer als opvolger van Levi is niet bekend.